

Огонь Ц. Г.

*доктор економічних наук,
професор кафедри фінансів імені Віктора Федосова,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана;
Заслужений юрист України
м. Київ, Україна*

DOI: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-483-5-20>

БАНК ФІНАНСОВОЇ ІНКЛЮЗІЇ: ВИКЛИКИ ТА ЗАВДАННЯ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Україна переживає черговий рік повномасштабної війни. Держава в цих умовах, відповідно до Конституції України, має забезпечити надання якісних та своєчасно суспільно-необхідних благ та послуг громадянам, а також створити максимально можливі, доступні умови для діяльності та реалізації прав суб'єктами підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. Наявність воєнного стану в країні досить суттєво ускладнює процес надання та отримання необхідних послуг усіма суб'єктами суспільно-економічних інтересів.

Прифронтові, а також звільнених від окупації територіальні громади і мікропідприємства знаходяться в малодоступних, досить часто небезпечних місцях, що створює великі проблеми для отримання громадянами необхідних суспільних благ, включаючи надання фінансово-банківських послуг. В умовах воєнного стану умови функціонування державних установ та закладів по наданню фінансово-банківських послуг залишаються складними.

Слід зазначити, що експертною оцінкою, станом на початок 2025 року кількість банківських відділень у відповідних регіонах скоротилася на понад 1 580 одиниць, а кількість працюючих банкоматів зменшилась на майже 2 580 одиниць. Це значно ускладнило доступ громадян України та суб'єктів мікро і малого бізнесу до фінансово-банківських послуг, особливо в районах, наближених до зони бойових дій, на звільнених територіях, а також в малонаселених територіальних громадах.

Відповідно до пункту 64 Меморандуму про економічну та фінансову політику з Міжнародним валютним фондом від 11 грудня 2024 року (далі – Меморандум), передбачено підготувати законодавчі пропозиції

щодо спеціалізованої та обмеженої банківської ліцензії. Сучасність і вимоги часу потребують створення дієвих механізмів та правових засад на ринку відповідних послуг України, зокрема запровадження такого нового інституту надавачів послуг як банки фінансової інклюдії.

Для вирішення існуючої проблеми та на виконання вищезазначеного Меморандуму суб'єктами законодавчої ініціативи підготовлено декілька законопроектів, спрямованих на вирішення зростаючих викликів фінансової інклюдії, використовуючи наявну інфраструктуру (1, 2, 3). Слід зазначити, що в усіх законопроектах запропоновано запровадити в практику новий вид банку – банк фінансової інклюдії (далі – БФІ), що здійснюватиме свою діяльність на підставі обмеженої банківської ліцензії, як і передбачено в Меморандумі.

Діяльність відповідних установ має полягати перш за все в забезпеченні надання громадянам України належного доступу до отримання фінансово-банківських та прирівнених до них послуг. Це особливо стосується соціально вразливих груп населення та мікропідприємств у районах, наближених до зони бойових дій, на звільнених територіях, а також у важкодоступних та малонаселених територіальних громадах.

Таким чином, для забезпечення діяльності відповідних банків та прирівнених до них установ пропонується видавати обмежену банківську ліцензію. Одночасно передбачається, що для діючих банків відбудеться процедура переоформлення банківських ліцензій у обмежену ліцензію банку фінансової інклюдії. При цьому, строк прийняття рішення Національним банком України (далі – НБУ) про переоформлення банківської ліцензії з дня отримання заяви про видачу або про переоформлення відповідної обмеженої банківської ліцензії має складати: не більше трьох місяців (1), відповідно – 30 днів (2) та 45 днів (3). Встановлення відповідного терміну є важливим чинником в прискоренні процесу запуску діяльності БФІ та усунення різного роду корупційних ризиків у прийнятті управлінських рішень.

Позитивним в законопроектах слід назвати те, що банк фінансової інклюдії автоматично набуває статусу уповноваженого банку, через який здійснюється виплата пенсій, грошової допомоги, виплат за загальнообов'язковим державним соціальним страхуванням та заробітної плати працівникам бюджетних установ, з дня видачі їй обмеженої банківської ліцензії (1, 2, 3).

Важливим питанням залишається – визначення на законодавчому рівні змісту таких термінів як «фінансова інклюдія», «обмежена

банківська ліцензія», «банк фінансової інклюдії» тощо. Також пропонується наділити НБУ повноваженнями щодо сприяння розвитку фінансової інклюдії та уніфікувати вживання відповідних термінів у діюче національне законодавстві, що регулює фінансові послуги та його діяльність, зокрема у Кодексі України з процедур банкрутства, законах України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про фінансові послуги та фінансові компанії», «Про валюту і валютні операції», «Про платіжні послуги» та «Про кредитні спілки».

Слід зазначити, що в усіх законопроектах передбачається обмежити банки фінансової інклюдії у проведенні операцій, зокрема БФІ зможе надавати банківські та інші фінансові послуги виключно фізичним особам, суб'єктам господарювання, громадським та благодійним організаціям, обсяг річного доходу від будь-якої діяльності за попередній звітний календарний рік не перевищує суму еквівалентну: 2 млн євро (1), відповідно -10 млн євро (2), 5 млн євро, а також органам державної влади та місцевого самоврядування (3).

Крім того, передбачається встановити право для банку фінансової інклюдії надавати своїм клієнтам (крім банків) фінансові послуги поза межами приміщення банку (відділення банку), а у разі залучення комерційного агента – за межами приміщення, в якому комерційний агент надає послуги, за погодженням із Національним банком України (2, 3).

Національному банку України пропонується надати можливість банкам, юридичним особам, які отримали ліцензію НБУ на здійснення операцій з готівкою, з інкасації коштів та перевезення валютних цінностей між підрозділами БФІ та між підрозділами комерційного агента БФІ (2, 3).

Крім того, передбачається обмежити банки фінансової інклюдії у проведенні операцій на ринках капіталу, а також встановити обмеження щодо загального обсягу кредитних коштів, які можуть надаватись одному позичальнику (1, 2, 3), Банк, який отримав обмежену банківську ліцензію, протягом 20 робочих днів після переоформлення ліцензії зобов'язаний подати до НБУ копії внутрішніх положень про надання банківських та інших фінансових послуг, а також порядок здійснення внутрішнього контролю та процедуру управління ризиками.

З дня отримання банком обмеженої банківської ліцензії та набуття ним статусу банку фінансової інклюдії такому банку заборонено укладати нові договори про надання банківських та інших фінансових послуг, а також збільшувати розмір зобов'язань за укладеними

договорами з надання таких послуг (3). Одночасно БФІ подає Національній комісії з цінних паперів та фондового ринку письмову заяву щодо припинення дії виданої (виданих) йому ліцензії (ліцензій) на провадження діяльності на ринках капіталу та організованих товарних ринках (за наявності) (1, 2, 3).

Також пропонується заборонити БФІ здійснювати інвестиції в цінні папери, за винятком облігацій внутрішньої державної позики та депозитних сертифікатів НБУ та надавати фінансові послуги в межах професійної діяльності на ринках капіталу. В законопроектах передбачаються деякі норми та обмеження щодо діяльності банків фінансової інклюзії, які будуть предметом для обговорення та їх вдосконалення на етапі розгляду в першому читанні та підготовці законопроекту до другого читання для прийняття його Верховною Радою України в цілому як закону.

Таким чином, підготовлені законопроекти (1, 2, 3) за своїм змістом передбачають запровадити в практику функціонування нового інституту банків – банків фінансової інклюзії, головне завдання яких має сприяти покращенню стану надання фінансово-банківських послуг населенню та суб'єктам мікро та малого підприємництва в прифронтових та звільнених територіальних громадах, а також в малонаселених регіонах України. Слід відмітити, що 25.03.2025 Верховна Рада України розглянула відповідні вищезазначені законопроекти та прийняла за основу з доопрацюванням проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розвитку фінансової інклюзії в Україні» (3). Наступний етап передбачає процедуру підготовки законопроекту до другого читання, відповідно до ст.116 Регламенту Верховної Ради України, зокрема щодо опрацювання та врахування актуальних положень законопроектів (1, 2), а також пропозицій народних депутатів, які надійдуть до відповідного законопроекту.

Для повноцінного та змістовного наповнення правового поля функціонування інституту фінансової інклюзії в Україні, на нашу думку, необхідно також підготувати ряд нормативних актів, пов'язаних із виконанням відповідного законодавства та встановити постійний контроль зі сторони Національного банку України щодо виконання наділених повноважень банками фінансової інклюзії.

Література:

1. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розвитку фінансової інклюзії в Україні» реєстр. № 13018 від 13.02.2025.

2. Проект Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо фінансової інклюзії в Україні» реєстр. № 13018-1 від 04.03.2025.